https://doi.org/10.17721/2518-1270.2026.78.23

«ОБДУРИВ ТИХ, ХТО НЕПОСТІЙНИЙ, І ВОНИ ПРИСЯГНУЛИ ЙОМУ»: ПРИЧИНИ ТА СОЦІАЛЬНА ОПОРА ПОВСТАННЯ ТИБЕРІЯ ПЕТАСІЯ 729–730 рр.

Юрій Маєвич

«HE DECEIVED THE FICKLE, AND THEY SWORE ALLEGIANCE TO HIM»: CAUSES AND SOCIAL SUPPORT OF THE REBELLION OF TIBERIUS PETASIUS, 729–730

Yurii Maievych

Relevance. *The first third of the eighth century in the Byzantine-controlled territories of the Apennine Peninsula was characterized by a series of uprisings by local dukes aimed at the usurpation of imperial authority in the region. These movements unfolded against the backdrop of mounting external threats from the Umayyad Caliphate, the implementation of iconoclastic policy under Leo III, and the basileus' lack of resources for stabilizing peripheral regions, a factor that complicated relations with the more distant territories of the empire. Among these uprisings, the revolt of Tiberius Petasius in 729–730 stands out. Owing to the scarcity of source material, it remains insufficiently studied to this day. The issue therefore retains its relevance, since an examination of the preconditions and course of the revolt makes it possible to partially reconstruct and supplement the picture of social attitudes in the Byzantine part of the peninsula at the moment when Leo III the Isaurian and by his successors was gradually losing control over it a process that is only very sparsely reflected in the narrative sources of the period.*

The aim *of this study is to identify and systematize the preconditions, immediate causes, and social base of the revolt of Tiberius Petasius, as well as to clarify its place within the broader context of political instability on the Apennine Peninsula in the 720s – 730s.*

Methods. *This article is based on a comprehensive analysis of chronographic sources from the period under consideration, employing a cross-application of internal and external source criticism. The study draws in particular on selected passages from the «Liber Pontificalis», «The Chronographia» of Theophanes, «The Short History» of Nicephorus, and Paul the Deacon's «History of the Lombards». Through comparative analysis and historical reconstruction, and in order to expand the empirical basis of the study, the article also incorporates conclusions from selected works in numismatics, archaeology, and regional monument studies.*

Results. *The study establishes that the territories in which Tiberius Petasius secured the greatest support for his revolt were affected by a combination of destructive factors. Atypical climatic conditions resulted in crop failures, the intensification of piracy disrupted maritime logistics, and the local nobility was constrained in its capacity to act as a consequence of the emperor's new fiscal policy, which significantly increased exactions from the Apennines.*

The aggravation of humanitarian problems in the region contributed to the radicalization of elite groups in Tuscany, Spoleto, and certain areas of Lazio and Calabria. By the 720s–730s, these regions had already become involved in the conflict between Gregory II and Leo III over the emperor's iconoclastic policy. Limited resources compelled the basileus to concentrate his efforts on countering the Arab threat. This, in turn, contributed to a persistent perception among loyalist groups in the Apennines of a lack of support from the autokrator and led to the uprisings of 717, 727, 728 and 729. This situation was exploited by the Lombard ruler Liutprand, who sought to position himself as the antipode of the «evil, godless emperor» in order to facilitate his expansion.

Conclusions. *The revolt of Tiberius Petasius should be regarded as a manifestation of a deeper systemic crisis in Byzantine administration on the Apennine Peninsula, brought about by the interaction of religious, economic, and political factors. Its defeat did not eliminate the underlying causes*

© Юрій Маєвич

of discontent but merely brought about a temporary stabilization, which subsequently contributed to the further weakening of imperial influence in the region.

Keywords: *Middle Ages, Apennine Peninsula, Lombards, Iconoclasm, Tiberius Petasius, Gregory II, Leo III.*

Повстання Тиберія Петасія (лат. Tiberius Petasius) 729–730 рр. стало одним із показників зовнішньополітичної кризи, яку переживала Візантійська імперія в першій третині VIII століття. Політика іконоборства Лева III Ісавра, загострення стосунків між Константинополем та римським папством, зростання зовнішніх загроз на кордонах створювали атмосферу нестабільності. В цих умовах на теренах Апеннін виник рух, очолений маловідомим áктором Тиберієм Петасієм, який зумів залучити на свій бік частину місцевого населення. Попри його короткотривалість, детальний розбір передумов повстання здатний відобразити як соціальні настрої, так і політичні суперечності епохи.

В історіографії спроба узурпації влади Петасієм розглянута фрагментарно і не отримала системного аналізу, а повстання 729 р. оцінюють здебільшого в контексті ширших політичних процесів у Східній Римській імперії, зокрема на підвладних їй територіях Апеннінського півострова (Diehl 1888, p. 462; Brown 1984, p. 312; Cavallo 1984, p. 693). Причиною цього послугувало винесення візантійськими авторами, зокрема Феофаном та Никифором, на маргінес загального опису подій VIII ст. виступів італійських узурпаторів 20–30 рр. Місцеві ж історичні джерела (Liber Pontificalis, Historia Langobardorum) містять занадто лаконічний огляд подій, щоб на їх основі сформувати уявлення про причини, масштаби, характер, мету, соціальну підтримку повстання. Тим не менш, в останні десятиліття на основі залучення нових джерел (Everett 2015, p. 315–334; Dell'Acqua & Gantner 2019, p. 160–181), контекстуального аналізу вже наявних (Ravegnani 2004, p. 240; Ravegnani 2011, p. 108; West-Harling 2020, p. 721) та критичному підході до аналізу їх вмісту, виникли альтернативні можливості оцінки суспільних настроїв на Апеннінському півострові першої третини VIII ст. Мета нашої статті полягає у визначенні причин, окресленні соціальної бази та політичної кон'юктури повстання Тиберія Петасія.

Єдину пряму згадку про повстання Петасія містить розширена версія Книги Пап (лат. Liber Pontificalis): «…прийшов на землі Тоскани (лат. Tusciae), у замок Мантуріано (лат. Manturianens) якийсь спокусник на ім'я Тиберій, на прізвисько Петасій, що намагався узурпувати владу Римської імперії, навіть слабших обманюючи так, що Мантуріанці (лат. Manturianenses), Луненси (лат. Lunenses) та Блеранці (лат. Blerani) йому присягнули…» (Le Liber pontificalis 1886, p. 407–408).

Феофан (Theophanes 1997, p. 558–569) зазначав, що причиною до накопичення невдоволення, яке вилилось в регіональні акти непокори, послугувала іконоборча політика Лева III Ісавра (візантійський імператор 717–741 рр.), запроваджена протягом 726–730 рр. Проте життя константинопольського монаха, до праці якого ми звертаємось, припало вже на другу половину VIII – початок IX ст., сучасником описуваних події він не був, а користувався доробком попередників. Його діяльність припала на період, коли оцінка суспільних заворушень 20-х – 40-х. рр. VIII ст. візантійськими інтелектуалами формувалась саме в площині їх трактування, як реакції іконофілів на релігійну політику імператора. Цим аспектом автори часом зловживали в ідеологічних цілях, чи просто за браком власних джерел.

Очевидно, якби повсталі мали на меті згуртуватись насамперед довкола релігійних питань супроти Константинополя, то для легітимізації виступу звертались би до понтифіка, якого візантійські джерела і називають головним антагоністом в ідеологічних питаннях на італійських землях щодо реформ Лева III. Реакція папи Григорія II (715–731 рр.) натомість була протилежна. Він виступив із підтримкою равеннського екзарха Євтихія у його спробі придушити заколот: «…екзарх почувши це був стурбований, святий папа підбадьорив його, відправив знатних церкви (лат. proceres ecclesiae) та військо, і коли вони прибули до замку Мантуріано (лат. Manturianensis castello) там же Петасій був убитий» (Le Liber pontificalis 1886, p. 408). Отже, окрім особистої підтримки візантійської влади на бунтівних теренах, Григорій II посприяв Євтихію в придушенні повстання шляхом безпосереднього залучення свого оточення для допомоги екзарху.

Новини про виступ Тиберія Петасія застали Євтихія та Григорія II у період, коли вони саме намагались знайти політичне примирення. Адже Павло (екзарх Равенни 723–727 рр.), а згодом і Євтихій (екзарх Равенни 728–751 рр.) доклали неабияких зусиль для усунення понтифіка та його оточення. Зокрема у 728 р. Євтихій здійснив публічну спробу зміщення папи силовим шляхом. Проте прихильники Григорія II не допустили екзарха до Риму: «скріпивши присягою як великі, так і малі урочисто постановили ніколи не дозволити, щоб понтифікові – ревнителю

християнської віри та захисникові церкви була завдана шкода … і всі готові були померти заради його спасіння» (Le Liber pontificalis 1886, p. 403–404). На момент пошуків консенсусу із папою, Євтихій перебував у дуже хиткому становищі, оскільки щойно протягом 727–728 рр., зумів подолати антиімперські повстання в Равенні, у ході яких був убитий його попередник – Павло, як 728 р. Григорій II наклав на нього анафему.

Оскільки Петасій, організовуючи бунт, опирався в основному на іконофілів, нелогічно аби до придушення долучились і прибічники папи. Водночас дивно, що останні схвально поставились до прохання Григорія II підтримати Євтихія, для боротьби проти якого ще рік тому укладалась кровна клятва (Duchesne 1889, p. 12–16).

Не менш вагоме соціальне напруження на підвладних Візантії теренах викликали податкові реформи Лева III, спричинені інтенсифікацією бойових дій проти Омейядського халіфату на Сході. Вони полягали в мінімізації податкових преференцій, впровадженні нових статей оподаткування, обов'язках громад спільними зусиллями виплачувати борги тих членів, які ті самостійно погасити не були спроможні. Якщо ж говорити про Апенніни, то нові фіскальні закони виконували функцію ще й карального акту за неприйняття релігійної політики імператора. Каталізатором невдоволення виступило ускладнення мореплавства в Середземному морі через посилення піратства, що в свою чергу спричинило ріст цін на продовольство та ускладнення його морської логістики (Pirenne 1992, p. 164–185). Додатково, до зовнішньополітичних незгод, джерела фіксують погіршення врожайності на теренах Апеннін в 20-ті рр. VIII ст. через аномальні природні явища, можливо, спричинені виверженням вулкану на о. Фера 726 р.: «У той час в частинах Кампанії спалені були пшениця, ячмінь і бобові…» (Le Liber pontificalis 1886, p. 401–402).

Під новий податковий тиск безпосередньо підпали і території, що стануть центром повстання 729–730 рр., зокрема Блери. Раніше, на рубежі VII–VIII ст. духівники монастиря св. Сентенція, який розташовувався неподалік Блер, а можливо безпосередньо в місті, уже звертались до папи з проханням надати їм фінансову допомогу через значні труднощі. Їх прохання було схвально сприйняте, монахи отримали папську підтримку «щоб вони далі могли прославляти Бога з більш вільним розумом», на додачу до тих 10 акрів землі у вільному користуванні, які їм вже були надані раніше (Everett 2015, p. 315–334).

На цьому тлі фінансова політика Лева III нівелювала спроби місцевих дуксів і зокрема понтифіка повпливати на локальну ситуацію в регіоні протягом початку VIII ст. (Duchesne 1899, p. 1–16). Григорій II відмовився виконувати вимоги візантійського імператора 726–727 рр., що стало однією з причин спроби зміщення папи екзархом Євтихієм 728 р. Присутні фрагментарні згадки, що імператор обмірковував можливість вплинути на ситуацію шляхом масштабнішого військового втручання. Однак у сучасній історіографії (Brubaker 2015, p. 88–89; Dell'Acqua & Gantner 2019, p. 164–165; Brandes 2018, p. 65–66) переважає гіпотеза, що вказана інформація була спотворена в тексті-продовженні Liber Pontificalis для надання драматизму ситуації і зміщення уваги від фінансових конфліктів до ідеологічних. Згодом таке трактування подій вже стало історичною традицією та не викликало особливої критики.

Лев III, караючи Григорія II за опір імператорській релігійній та економічній політиці, а також щоб стабілізувати і підвищити власний вплив на територіях Сицилії, Калабрії, Іллірії, передав їх у підпорядкування Константинопольському Патріарху. Прибутки з цих територій скеровувались напряму до візантійської скарбниці (Мілютін 2017, p. 194–195). До 729–731 рр. вони мали відносну податкову автономію, а надалі на їх теренах був уведений подушний податок та фіскальна система повністю інтегрувалась в імперську (Theophanes 1997, p. 667–678). Проте означена автономія не поширювалась на церкви та монастирі, що спонукало місцевих кліриків до нагнітання ситуації. Сукупність рішень, прийнятих Левом III, які мали покарати папу та його прихильників, розширити інструментарій впливу імператора в регіоні, збільшити фінансові надходження до скарбниці, в один момент лягли тягарем на ті території, що і без того відчували значну економічну скруту. У підсумку такі обставини похитнули підтримку василевса на Апеннінах ще більше.

Дещо розширити уявлення про суспільні настрої на Апеннінах у переддень повстання Тиберія Петасія здатні повідомлення, які залишив Никифор (грец. Νικηφόρος, Константинопольський Патріарх 806–815 рр.) стосовно причин повстання 717 р. в Сіракузах. Трактуючи спробу узурпації влади на Сицилії Василієм Ономагулом у 717 р., Никифор (Nikephoros, 1990, p. 124–125) писав, що сицилійці відчували брак допомоги з боку Візантії у боротьбі проти «загарбників та лиходіїв». Характер повідомлення можна трактувати, як опис розчарування суспільних прошарків на відсутність реакції з центру щодо деструктивної економічної та політичної ситуації

на півострові. Схожий акт непокори був проголошений 728 р. на народних зборах (лат. Omni Italia consilium iniit) в центральних землях Апеннін, які затвердили потребу обрання місцевого імператора та походу на Константинополь. Проте до відкритого виступу не дійшло через втручання Григорія II, який наполягав на тому, що ця затія не обернеться нічим хорошим і просив виявити покірність. Авторитет папи спонукав учасників зборів утриматись від активних дій, однак причини їх обурення залишались нерозв'язаними та все більше накопичувались. Того ж року проти папи на користь візантійського імператора повстав дукс Кампанії – Ексгіларат (лат. Exhilaratus), якого прихильники Григорія II убили практично одразу після виступу. Гіпотетично, акцент на неврожаї в регіоні Кампанії в Liber Pontificalis міг презентуватись як знамення до поганих подій, а саме повстання Ексгіларата. Проте ми схиляємось до того, що мова йшла дійсно про нетипові погодні умови, що спричинили значні біди, які і могли в сукупності з політичними причинами викликати активні дії вождя.

Зі свого боку амплуа антипода «злому імператору-безбожнику» на себе спробував приміряти Ліутпранд (лат. Liutprandus, король лангобардів 712–744 рр.), який використовував такий образ для розширення власних впливів на теренах Апеннінського півострова (Dell'Acqua & Gantner 2019, p. 160–181). У першій третині VIII ст. він втягнув у орбіту впливів герцогства Сполето та Беневенто, у ході бунтів проти екзарха Павла в Пентаполісі 726–727 рр. практично без бою підпорядкував собі Болонью та Анкону, у 728 р. підкорив Сутрі та вийшов на кордони Тоскани, розділивши її на візантійську та лангобардську. Блери у цій системі мали стратегічне оборонне значення, оскільки через них проходила Дорога Клодіїв (лат. Via Clodia), яка разом із Аврелієвою дорогою (лат. Via Aurelia) та Кассієвою дорогою (лат. Via Cassia) виконувала роль основної інфраструктурної магістралі в регіоні, і принаймні з 608 р. виступала в ролі демаркаційної лінії між візантійськими та лангобардськими володіннями. Контроль над нею був стратегічно важливий як для ромеїв, так і для лангобардів та міг бути забезпечений шляхом панування над головними укріпленнями, через які та проходила. Тому їх цінність для Ліутпранда у експансії складно переоцінити, що на нашу думку чудово розуміли місцеві еліти.

Становлячи серйозну загрозу для Равенни, прагнучи визнання себе головним світським володарем Апеннін у проміжку 728–729 рр., Ліутпранд шукав зближення із Григорієм II через передачу безпосередньо в папське володіння нещодавно захопленого Сутрі, можливо взамін на прохання підтримки власних впливів на теренах Сполето та Беневенто (їх листування не збереглось, тому ми можемо лише припускати). Екзарх Равенни ж намагався відновити свою владу в Пентаполі та провести лінії розподілу впливів між папою, імператором і лангобардським королем. Під час підготовки потенційних угод, які назрівали протягом 727–730 рр. і піднялось повстання, підбурюване Петасієм, який взяв ім'я Тиберія та проголосив себе новим місцевим володарем (Gantner 2014, p. 462–466).

Еліти Тоскани, Кампанії, Сполето, окремих регіонів Лаціо та Калабрії відчували екзистенційну тривогу щодо прийдешнього дня. Тоскана перебувала під загрозою поглинання Лангобардським королівством. Попри важливе оборонне та сакральне значення регіону, він переживав значні економічні проблеми через протистояння Лева III та Григорія II. Населення Кампанії потерпало від продовольчої кризи, а місцевий нобілітет виношував образу на папу за накладення анафеми на Ексгіларата. Нобелі Сполето, які нещодавно безпосередньо доклались до збереження влади папи, змушені були миритись із перемовинами зі своїми вчорашніми ворогами і відчували вірогідність стати розмінною монетою у більшій політичній грі. Еліти, які підтримували папу, стримувались від радикалізації виступів, а партія імператора переживала критичну нестачу підтримки від Лева III.

Та обставина, що повстання 729 р. вибухнуло саме в Мантуріано було радше справою випадку, адже невдоволення поточною ситуацією демонстрували значно ширші території. Прізвисько узурпатора Petasius співпадало із епітетом, який застосовувався для означення капелюха, що слугував пастухам, мандрівникам та для роботи в полі. Це дає підстави вважати, що Тиберій міг походити із земельної аристократії, постраждалої через різку зміну економічного та політичного ландшафту регіону. Цілком імовірно, що майбутній узурпатор брав участь у народних зборах 728 р., однак не прийняв застереження папи проти відкритих виступів. Співпадіння в часі повстання Петасія із зближенням екзарха з папою не виключає, що бунтівник міг походити із спільноти нобілів під владою Візантії, які активно підтримували понтифіка протягом 20-х рр., зокрема брали участь у ліквідації екзарха Павла, заворушеннях в Равенні 726–727 рр., конфронтації із Євтихієм у 728 р. Заклики Тиберія були виразно антиімператорськими, або ж він скористався невдоволенням тосканських oratores та bellatores діями Лева III з метою реалізації власних цілей (Gantner 2014, p. 464–465).

Щодо локалізації, то повстання мало всі шанси набути масового характеру, оскільки незадоволених поточним станом речей на центральних та південних теренах Апенінн було достатньо. Попри близьку відстань безпосередньо до Риму і швидке придушення виступу, бунтівник встиг видати монету із власним ликом, що свідчить про його амбіції (Penna & Morrison 2010, p. 56; Penna 2021, p. 8–11). Сам Петасій загинув в ході битви, його голову було відправлено в подарунок Леву III. Доля його соратників невідома. Якщо проводити паралелі із виступом Василія Ономагула 717 р., вірогідно, що найближчі прибічники залежно від ступеня залученості до повстання були засуджені до смертної кари або рінотомії (грец. ῥινοτομία – відрізання носу). Інших учасників, яких в джерелах нарікали непостійними та обманутими, найвірогідніше помилували (іл. 1).

Іл. 1. Монета, опублікована у лондонському аукціонному каталозі 1997 року під номером 1183. Солід, датований VIII ст. із написом на аверсі «Tiy (b)erius… multis (anni) s», а на реверсі зображений хрест на підвісці з двома сходинками і написом «Victoria A (u) g (us) ta» (sic!). Видавець, Г. Крейндлер вказав, що монета може належати Василію Ономагулу, або Тиберію Петасію, та чіткого підтвердження жодна з гіпотез досі не отримала. Джерело: Dimitrov, D., 2021, The Usurper's Coinage in Byzantine Italy and its Connection with the Byzantine Balkans and the Bulgarian State. IV International Conference Southeast Europe: History, Culture, Politics, and Economy. 8–13.

Отже, повстання Тиберія Петасія стало наслідком сукупності наростаючих кризових явищ на теренах Тоскани, Сполето, окремих регіонів Лаціо та Калабрії 20-х рр. VIII ст. Загострення протистояння між Григорієм II та Левом III призвело до регулярних спалахів насильства серед прихильників кожної зі сторін, що поглиблювались через локальні неврожаї 725–727 рр., підвищення податків на апеннінських теренах підвладних візантійському імператору. Військові еліти Тоскани перебували під тиском експансії Лангобардського королівства та не відчували належної підтримки імператора. Місцеві духівники втратили фінансову підтримку папи та не підпадали під мораторій на додаткове оподаткування, який діяв попередньо до 731 р. у сусідніх регіонах. Власні гасла Петасій синхронізував із рішенням народних зборів 728 р., які визначали потребу обрання власного нового імператора для спротиву втручанням Константинополя у внутрішні справи регіону, їх радикалізація була відтермінована через безпосереднє посередництво папи. Приводом до бунтів 729–730 рр. послугувала спроба поділу сфер впливів на Апеннінах між папою, равеннським екзархом та лангобардським королем, які спричинили занепокоєння місцевих еліт щодо можливості втрати свого статусу, чим і скористався Петасій.

Список джерел та літератури
References

МІЛЮТІН, С. Ю., 2017, Римсько-Візантійські відносини під час правління Ісаврійської династії. Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. (49), 193–198. MILUTIN, S. Yu., 2017, Rymsko-Vizantiiski vidnosyny pid chas pravlinnia Isavriiskoi dynastii [Roman-Byzantine Relations during the Reign of the Isaurian Dynasty]. Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. (49), 193–198. [In Ukrainian].

Auxilius und Vulgarius: Quellen und Forschungen zur Geschichte des Papsttums im Anfange des zehnten Jahrhunderts. Editor DUMMLER, E. 1866, Leipzig: Verlag von Salomon Hirzel. [In Latin].

BRANDES, W., 2018, Byzantinischer Bilderstreit, das Papsttum und die Pippinsche Schenkung. Neue Forschungen zum Ost-West-Verhältnis im 8. Jahrhundert. Menschen, Bilder, Sprache, Dinge. Wege der Kommunikation zwischen Byzanz und dem Westen. 2: Menschen und Worte. Mainz: Verlag des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, 63–79. [In German].

BROWN, T., 1984, Gentlemen and Officers. Imperial Administration and Aristocratic Power in Byzantine Italy, A.D. 554–800. London: British School at Rome. [In English].

BRUBAKER, L., Haldon J., 2011, Byzantium in the Iconoclast Era, 680–850: A History. Cambridge: Cambridge university press. [In English].

CAVALLO, G., 1982, I Bizantini in Italia. Milan: Garzanti. [In Italian].

DELL'ACQUA, F., GANTNER, C., 2019, Resenting Byzantine Iconoclasm. Its Early Reception in Italy through an Inscription from Corteolona. Medieval Worlds. No 9, 160–186. [In English].

DIMITROV, D., 2021, The Usurper's Coinage in Byzantine Italy and its Connection with the Byzantine Balkans and the Bulgarian State. IV International Conference Southeast Europe: History, Culture, Politics, and Economy, 8–13. [In English].

EVERETT, N., 2015, The 'Life of Senzius of Blera' and Episcopal Appropriation of Monastic Cults in Early Medieval Tuscany. Rivista di storia della Chiesa in Italia. 2(69), 315–334. [In English].

GANTNER, C., 2014, Romana urbs: levels of Roman and imperial identity in the city of Rome. Early Medieval Europe, «Being Roman after Rome». 4(22), 461–475. [In English].

Le Liber pontificalis. 1886, Introduction et commentaire par l'abbé Duchesne L., Paris: Bibliothèque des Écoles françaises d'Athènes et de Rome. [In French].

Nikephoros Patriarch of Constantinopole, Short history, 1990, Translation and commentary by Mango C., Harvard. [In English].

PENNA, V., MORRISSON, C., 2010, Usurpers and rebels in Byzantium: image and message through coins. Power and Subversion in Byzantium: Papers from the 43rd Spring Symposium of Byzantine Studies. 17, 21–42. [In English].

PIRENNE, H., 1992, Mahomet et Charlemagne. Paris: Presses Universitaires de France. [In French].

RAVEGNANI, G., 2011, Gli Esarchi d'Italia. Rome: Mulino. [In Italian].

The Chronicle of Theophanes Confessor. Byzantine and Near Eastern History, A. D. 284–813, 1997, Translated with Introduction and Commentary by Mango C., Scott R., Greatex G., Oxford. [In English].

WEST-HARLING, V., 2020, Rome, Ravenna, and Venice, 750–1000 Byzantine Heritage, Imperial Present, and the Construction of City Identity. Oxford: Oxford University Press. [In English].

«Обдурив тих, хто непостійний, і вони присягнули йому»: причини та соціальна опора повстання Тиберія Петасія 729–730 рр.

Актуальність. *Перша третина VIII ст. на підвладних Візантії теренах Апеннінського півострова характеризувалась серією повстань місцевих дуксів, спрямованих на узурпацію імператорської влади в регіоні. Вони розгортались на тлі наростаючих зовнішньополітичних загроз від Омейядського халіфату, реалізації іконоборчої політики Левом III та відсутності у василевса ресурсів на стабілізацію периферійних регіонів, що ускладнювало взаємини із віддаленими територіями імперії. Серед таких виступів вирізняється повстання Тиберія Петасія 729–730 рр., яке через брак джерельної інформації залишається слабо вивченим і*

досі. Проблематика залишається актуальною, оскільки через призму вивчення передумов та перебігу бунту, можна частково реконструювати та доповнити картину суспільних настроїв на візантійській частині півострова у момент поступової втрати контролю над нею Левом III Ісавром та його наступниками, яка украй скупо висвітлена в наративних джерелах епохи.

***Метою** розвідки є визначення та систематизація передумов, безпосередніх причин і соціальної опори повстання Тиберія Петасія а також з'ясування його місця в ширшому контексті політичної нестабільності на Апеннінському півострові у 20–30-х рр. VIII ст.*

***Методи.** Стаття ґрунтується на комплексному аналізі хронографічних пам'яток означеного періоду та їх перехресній внутрішній та зовнішній критиці, зокрема фрагментів «Книги пап», «Хронографії» Феофана, «Скороченої історії» Никифора, «Історії лангобардів» Павла Диякона. У ході порівняльного аналізу та історичної реконструкції, для розширення фактажу було залучено висновки окремих досліджень із нумізматики, археології та пам'яткознавства регіону.*

***Результати.** В процесі дослідження встановлено, що терени, на яких Тиберій Петасій здобув найбільшу підтримку в своєму бунті, потерпали від комплексу деструктивних явищ. Нетипові погодні умови спричинили втрату врожаїв, посилення піратства ускладнило морську логістику, а місцевий нобілітет був обмежений у своїх можливостях через нову фіскальну політику імператора, яка суттєво збільшувала визиск із Апеннін. Загострення гуманітарних проблем у регіоні посилило радикалізацію еліт Тоскани, Сполето та окремих регіонів Лаціо і Калабрії, які на час 20–30-х рр. уже опинилися втягнуті в протистояння Григорія II та Лева III через іконоборчу політику імператора. Обмежені ресурси, василевс змушений був концентрувати на боротьбі із арабською загрозою. Це сформувало стале відчуття відсутності підтримки від автократора у лоялістів на Апеннінах і призвело до виступів 717, 727, 728 і 729 рр., чим скористався лангобардський правитель Ліутпранд, спробувавши приміряти на себе амплуа антипода «злому імператору-безбожнику», для полегшення своєї експансії.*

***Висновки.** Повстання Тиберія Петасія слід розглядати як прояв глибшої системної кризи візантійського управління на Апеннінському півострові, зумовленої поєднанням релігійних, економічних і політичних факторів. Його поразка не усунула причин невдоволення, а лише тимчасово стабілізувала ситуацію, що згодом сприяло подальшому ослабленню імперського впливу в регіоні.*

***Ключові слова:** Середні віки, Апеннінський півострів, лангобарди, іконоборство, Тиберій Петасій, Григорій II, Лев III.*

***Yurii Maievych,** PhD student, Faculty of History, Ivan Franko National University of Lviv.

***Юрій Маєвич,** аспірант, історичний факультет ЛНУ імені Івана Франка.

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0003-5324-4412
Received: 10.01.2026
Advance Access Published: February, 2026